

ELKÉSETT HADITUDÓSÍTÁS*

1943. január 12-én hajnalban megindult a Vörös Hadsereg nagy támadása a Donnál küzdő 2. magyar hadsereg ellen. Gallyas Ferenc tartalékos főhadnagy, haditudósító szakaszparancsnok, délben tudta meg, hogy a szovjet egységek áttörték a magyar védelmi vonalat. Január 13-án reggel elindult Osztrogozsszk-ból előre, az első vonalba, hogy haditudósítást írjon. Útjáról nem tért vissza. Hivatalos jelentés szerint hősi halált halt. A városban, ahol éveken át tanár volt, a Hősök szobrára vésték nevét. A haditudósító főhadnagy nem halt meg: csaknem ötévi hadifogság után hazatért, s most, 35 éves késéssel, megírta haditudósítását.

*

1943. január 12-én, —42 C°-os fagyban, szokásos reggeli tornámat végeztem a kis orosz faház udvarán: zsebkendőt kötöttem az orrom elé, másképp a metsző hideg befagyasztotta volna az orrcimpámat. A ház előtt ukrán öregasszonyok haladtak el; nagy kendőkbe burkoltan, valenkiben mentek a kútra, vállukon a vízhordó rúd, a rúd két végén egy-egy vödör. Amint meglátták, hogy egyetlen szál tornanadrágban végzem gyakorlataimat, keresztet vetettek. Volt, amelyik letérdelt, s rövid imát mondott értem. Azt hitték, elment az eszem.

Délben Osztrogozsszk mellett egy tüzérosztály parancsnokságán tettünk látogatást. Benzint, téli olajat kellett szereznünk, mert a nagy hidegben autóink és gépeink nem indultak be; az olaj nem bírta a hideget, beledermedt az olajozott felületek közé. Kaptunk benzint is, olajat is. Cserébe hangvágó kocsink hanglemezeire vette a parancsnokság beosztottjainak üzeneteit. Mindenki üzenhetett két-három mondatban haza, szeretteinek: „Jön a tavasz, megindulunk előre, a nyáron bevonulunk Moszkvába” — mondták az üzenetek, s az üzenők úgy tudták, hogy a budapesti rádió majd lejátssza a hanglemezt.

Az osztályparancsnok, T. őrnagy ebédre is meghívott. A hús rágós volt, de hús volt, a kenyér fekete; a németek láttak el bennünket élelmiszerral. Már éppen búcsúzni készültem, amikor megszólalt a táborig telefon. A segéd tiszt ment a telefonhoz.

— A hármasszámú figyelőállás jelenti, figyelési sávjában ellenséges betörés — jelentette a segéd tiszt az őrnagynak.

Még be sem fejezhette, megint fónikázott a telefon. Megint a segéd tiszt lépett a készülékhez. Az arca feszült figyelemről tanúskodott.

— Felbontandó a 6/3. jelzésű boríték, a benne foglalt parancs haladéktalanul végrehajtandó. Vettem. Vége — ismételte a főhadnagy a távmondatos parancsot.

— A hadosztály tüzérségi parancsnoka volt — jelentette az osztályparancsnoknak.

— Hajtsd végre — parancsolta kurtán az őrnagy.

Az arca egyszerre szögletekbe, ráncokba, árkokba fagyott.

Megköszöntem a vendéglátást. Tisztelegtem, távoztam.

Mire szállásomra értem, leszállt az este. Amikor kiszálltam az autóból, csizmám sarka alatt szinte sírva csikorgott a hó. Egy közeli fáról valami sötét darab hullott bele puhán a hóba.

* A további eseményeket illetően lásd a szerzőnek a Hadtörténelmi Közlemények 1973. évi 3. számában megjelent „Az érzelmek és az értelem szerepe hadifogoly-magatartásunkban” című visszaemlékezését.

— Öreg volt már a varjú, hamar megfagyott — mondta a gépkocsivezetőm.

— Tisztek és tisztibeaosztásokhozám — adtam ki a parancsot.

Negyedóra múlva együtt ültünk. Nem voltunk sokan, hiszen egy haditudósító szakasz állományát nem szabták nagyra. Én töltöttem be a parancsnoki tiszteket, egyben haditudósítói feladatot is elláttam. Alig vártam, hogy valami igazán nagy tudósítást írhattak. Nem olyant, amilyent egy-egy esemény után napok, esetleg hetek múlva mások mondanak el nekem, hanem olyant, amelynek minden részletét magam is láttam, átéltem. Igazán nagyot, őszintét akartam írni, realísalat, hogy otthon is tudják: nem üdül a 2. hadsereg a fronton.

A szakasz minden tagja tartalékosok közül került ki. Seress zászlós volt a fotóriporter, Betegh karpaszományos szakaszvezető a 8 órai Újság tudósítója, Péter zászlós a hangvágó kocsi parancsnoka, de most ő rendelkezett közvetlenül a filmkocsival is, mert téltre nem volt teljes a létszámunk. A szolgálatvezetőnk Rudits szakaszvezető volt; a legénység szakképzett filmesekből és rádiósokból meg gépkocsivezetőkből állt; számuk kétszerese volt a tisztek vagy tisztibeaosztások létszámának. „Átkiabálósaink”, az úgynevezett bomlasztó raj tagjai, két napja utaztak haza, gyógykezelésre. Összeroppant az idegzetük; az orosz aknavető pillanatok alatt belőtték magukat rájuk, mihelyt valamely frontszakaszon megjelentek, hogy tolmácsukkal orosz nyelvű propagandaszöveget kiabáltassanak át hangszórókon, felerősítve, az oroszoknak.

Röviden közöltem a tényállást.

— Reggel kimegyek az áttörési ponthoz: aki akar, velem jöhet. Itt a lehetőség a nagy riportra — fűztem hozzá.

Betegh karpaszományos szakaszvezető jelentkezett, meg Seress fotóriporter.

— Te nem jössz? — kérdeztem Péter zászlóst.

— Ha parancsot kapok, megyek, önként nem — hangzott a válasz.

— A haditudósító század parancsnoka még nem adott semmiféle parancsot — állapítottam meg.

— S te adsz, főhadnagy úr? — kérdezte Keresztély karpaszományos őrvezető, s az arca, a hangja erőltetett közönyt fejezett ki.

— Nem adok. Aki akar, jön. Reggel hétkor indulok. Ha holnap napszálltaig nem jönnek vissza, jelentsétek a századparancsnokságnak, s azonnal készüljétek a visszavonulásra. A parancsnokságot Péter zászlós veszi át. Van valakinek kérdezni valója?

Nem szólt senki.

— Köszönöm — fejeztem be az összejövetelt.

Péter zászlós megvárta, míg mindenki elmegy.

— Nem tennél le erről a nagy riportról semmi áron? — kérdezte, amikor kettesben maradtunk.

Péter néhány évvel fiatalabb volt nálam, én meg az öregebbek tanácsára sem szerettem hallgatni. A saját fejem után szoktam menni, még ha beverem is sokszor. De Péter régebben volt a fronton, jobban ismerte a dolgokat nálam. Gyűlölte a németeket, s a háborúért sem lelkesedett. A fronton szerzett tapasztalataim nekem is szertefoszlatták sok illúziómat, amelyet német irodalmi tanulmányaim valamikor még a főiskolán kellett bennem a németek iránt.

— Nem üdülni jöttünk a frontra. A baka puskával harcol, te rádiótechnikával, én meg tollal — de valamennyiünknek teljesítenünk kell a kötelességünket.

— A baka csak parancsra lő, s akkor se mindig törődik velem, hová megy a golyója.

— Ha sokan volnának a hozzád hasonló defetisták, elveszítenénk a háborút — jegyeztem meg.

— Többen vannak, mint gondolod.

— Ne vitázzunk, s ha netán más parancsnokod lesz, ne beszélj így — mondtam egy kicsit a parancsnok hangján, de még barátságosan. Szerettem, becslétem Pétert, bár nézeteink erősen különböztek.

Péter nem válaszolt rögtön. A fehérre meszelt falon egy fekete keretes fénykép függött. Az ukrán család hagyta ott, mielőtt elment. Mi is ott hagytuk. A kép egy nyitott koporsóban fekvő halott férfit ábrázolt. A koporsót népes család állta körül. A férfiak csizmát viseltek: első pillantásra hasonlítottak a mi ünneplőbe öltözött parasztjainkhoz; az asszonyokon magas, zárt nyakú, szorosan a testhez illeszkedő blúz, hosszú, bőre szabott fekete szoknya.

— Sok lesz a halott mostanában, de csak kevés koporsóra lesz szükség — jegyezte meg aztán Péter, mintha nem is hallotta volna, amit mondtam. — Ugye, két kisfiad van?

— Ide figyelj! Ne beszélj most a családomról. Nekem itt kötelességeim vannak — mondtam idegesen.

— Persze, persze. De az nem kötelességed, hogy egy „nagy riport” kedvéért hadiárvákká tedd a fiadat. Várj egy napot legalább. Fogadok, holnap itt a bizalmas parancs, hogy azonnal vonuljunk vissza, hiszen az anyagot, felszerelést kímélni, óvni kell.

Szavai ellentmondó érzéseket kavartak fel bennem. Ideges is, dühös is voltam. De valami furcsa érzés hatására mégis csak ennyit mondtam:

— Felejtsd el, hogy meghallgattam a szavaidat. Eredj aludni!

— Parancsodra!

Már kint volt a kis előszobában, s én utána mentem, hogy kikísérjem. Kinyitotta az udvarra szolgáló ajtót, kilépett az udvarra, visszafordult, majd felnézett az égre. Odafent, szokatlanul nagy magasságban, a csodálatosan tiszta égbolton, szikrázva égtek a csillagok.

— Amikor először hagytam el hosszabb időre az édesanyám házát, még egész kicsi voltam. Azt mondta az édesanyám, hogy a csillagokból ő vigyáz majd rám. Vigyázzon terád is a feleséged, a két kisfiad az orosz csillagok mögül.

Tisztelgett, hirtelen sarkon fordult, elment. Csizmája alatt élesen, panaszosan csikorgott a hó.

Megírtam haza egy tábori lapot, rányomtam az ellenőrző bélyegzőt, lefeküdtem, s nyomban el is aludtam.

Reggel 6-kor fölkeltem. A hold még sápadt fénybe vonta a kis külvárost, amikor kiléptem az udvarra, hogy elvégezzem szokott reggeli tornámat, s megmosakodjam a hóban.

6 óra 30-kor készen voltam az indulásra. Megnéztem, mit csinál a gépkocsi-vezető. Sehogysem tudta beindítani a motort. Kiálltam az országutra, megállítottam egy német tehergépkocsit: a sofőrje egy doboz Levente cigarettáért „behúzta” a mi kocsinkat.

7 óra előtt 5 perccel megjött Betegh is. Pontosan 7 órakor indultunk. Csupán Péter volt ott az indulásnál, Seress nem jelentkezett.

— Szerencsés felfordulást! — mondta Péter a kabala előírásainak megfelelően, s látszólag könnyed volt és vidám.

— Átadom a parancsnokságot — mondtam, mert nem akartam érzélgősnek látszani.

— Jó, délig átveszem, akkor visszaadom neked. Ha részegen találsz, ne szídj össze nagyon. Ilyen szörnyű időben már csak a pálinka melegít. — A hangját túlzottan vidámnak éreztem. Egy kézfogás, s a Chevrolet elindult.

1943. január 13-án reggel 7 óra volt.

Az első vonal csupán 18 km-re húzódott előttünk, a Don vonalát követte. A 7. hadosztály parancsnoksága Kolbinóban állomásozott. Már jártam ezen a vidéken többször. Még sohasem láttam errefelé akkora forgalmat, mint most. A szembe jövő gépkocsik nagy része személyautó volt, némelyiken háromszögletű zászlócska jelezte a magasabb parancsnokot. Előttünk tüzérségi és gépesített alakulatok haladtak. Nehéz volt előrejutni. De Kolbinónál minden jármű, minden alakulat megállt, nem ment előre tovább. Szembe pedig már tehergépkocsi is nagy számban jöttek, súlyos sebesülteket hoztak.

A hadosztály parancsnoka vitéz Szabó László vezérőrnagy volt. Bár nem reméltem, hogy fogad, mégis jelentkeztem a segédtisztjénél.

— Fordulj a vezérkari főnökhöz — mondta a segédtsz. A vezérőrnagy úr nagyon el van foglalva.

Jelentkeztem a vezérkari főnöknél. A parancsnokság a falu iskolájában székelt, s a vezérkari főnök egy tanteremben ütötte föl hadiszállását. A terem egyik falát teljesen elborították az egymás mellé illesztve felerősített 1 : 75 000-es katonai térképek. A térképeken piros zászlócskák jelezték a Vörös Hadsereg, kékek a magyar hadsereg fontosabb parancsnokságait és állásait. A hadosztály vezérkari főnöke, Létz vezérkari százados, azonnal fogadott. Éppen a térképek fal előtt állt, piros zászlókat hozott közelebb, némelyiket át is rakta a magyar védővonal innenső oldalára, de már a kék zászlócskákat is egyre nagyobb számban rakta hátrább, Kolbino felé. Közben állandóan fónikázott valamelyik telefon is. A távbeszélő ügyeletes egymás után vette a távmondatokot, majd szinte idegesítő nyugalommal, minden távmondattal vétele után ezt ismételte:

— A hadosztályparancsnok úr parancsa: a végsőig kitartani!

— Mit akarsz? Haditudósítást írni? Még fényképezőgépet, távcsövet is hoztál?! Azt képzeled, lesz rá időd, hogy fényképezz? S mit akarsz fényképezni? Első vonalunk alakulatai csűrheként menekülnek. Fogd a pisztolyodat, próbáld megállítani ezt a gyáva bandát, lőjj beléjük, ha nem akarnak megállni.

— Hol van most az első vonalunk? — kérdeztem.

— Mit tudom én. Nem kapok egyetlen megbízható jelentést sem!

Tisztelegtem, távoztam. Odakint a vezérőrnagy segédtszjtjébe ütköztem.

— Ide figyelj! Neked szabad mozgásod van. Fordulj vissza!

— Hol van most az első vonal?

— Az örög se tudja. Egyet tudok. Innét 3 km-nyire előttünk volt még reggel egy tűzérési záróállás. Nem láttam visszavonulni őket. Ilkey tüzérezredes a parancsnokuk. Fordulj hozzá, ha sehogy sem akarsz észretérni. Pedig meg akarlak kérni, ha hazajutsz, értesíted a feleségemet, hol láttál utoljára.

— Majd ha visszajöttem, beszélünk erről — válaszoltam

Úgy éreztem, nem fordulhatok vissza eredménytelenül. Hányszor nyilatkoztam a többiek előtt mély megvetéssel azokról a haditudósítókról, akik jól fűtött szállásukon, az első vonaltól biztonságos messzeségben írják színes cikkeiket, amelyekben a tisztek és katonák nem ismerik a félelmet, győznek vagy elesnek, de győzelmük és haláluk egyaránt harcra lelkesítő, hősi példamutatás. Én azt a katonát szerettem volna hősömnek megtenni, aki fél, mint Tolsztoj hősei, de nem hátrál meg, hiszen tudja, hogy hazájától másfélezer kilométerre „a keresztény kultúrát, a magyar nemzet létét, a családot” védelmezi. S magam is át akartam élni a harc minden izgalmát, a félelem hátborzongató érzését a halálos veszéllyel szemben, s azt a még ennél is nagyobb félelmet, hogy hátha nem tudok parancsolni magamnak, s rohanok, rohanok fejvesztve, az irhámát, a puszta életemet mentem: meg akartam ismerni azt a félelmet, amely így bátorrá teszi az embert, hiszen a legnagyobb dolog az, ha az ember a saját gyávaságát legyőzi.

Nem akartam visszamenni a nagy riport élménye nélkül: féltem, hogy a hátam mögött majd gyávanak neveznek. „Neki is csak addig járt a szája, amíg az első orosz tankot meg nem látta” — mondja majd Keresztély gúnyosan, amikor nem hallom, mert az mindig másokat gúnyolt, mindig akkor, amikor az illető nem hallotta, s közben arra kérte befolyásos papáját, vitesse haza, mert itt „ronda hideg” van, s a „katonák tetvesek”.

Odakint, a parancsnokság előtti téren fürge léptekkel taposta a síró havat Betegh Miklós. Hatalmas, nehézkes testét gyors mozgásra kényszerítette a hideg.

— Mi újság? — kérdezi tőlem.

— Innét három kilométernyire megtudjuk, hol van most az első vonalunk. Itt már teljes a zűrzavar. Várj meg itt, én előremegyek.

— Ha megengeded, inkább veled megyek.

— Ahogy gondolod — egyeztem bele.

Előkerült a sofőr is. Az országút szélén egy hátramenő gépkocsi sofőrjével beszélgetett. Nagyon lassan ült be a kocsiba, még jó, hogy a motort nem állította le, most megint huzathatnánk be.

— Mért vág olyan keserves képet? — kérdem tőle.

— Azt mondják, rengeteg halottunk van. Az első vonalban odafagy a bakák uja a ravaszhoz, de a puska nem sül el. A géppuskák is bedöglöttek. Megfagyott bennük az olaj. Most hová?

— Egyenest előre az országúton.

Töltőtollal a kezemben, rövid jegyzeteket írok kis füzetembe. A cikk érdekesnek ígérkezik máris, de nem valószínű, hogy győzelmet kanyaríthatok ki belőle, akkor pedig aligha közlik. Bár a katona, akinek odafagy kesztyűtlen uja a ravaszra, s mégis helytáll, nem is rossz cikkanyag.

— Ha hozzáfűzöd, hogy a hazulról küldött meleg kesztyűjét még raktárban tartják, mert az orosz támadást várják, s az anyagra vigyázni kell — mondja halkán, felém fordulva Betegh, s én csak most eszmélek rá, hogy fennhangon gondolkoztam.

Betegh Miklós szavai nyomán furcsa gondolatsor indul meg bennem. Persze, az anyag a fontos. A kesztyűt menteni kell, a baka ujjáért nem kár, a szörme-csizma ott áll ezerszám a raktárakban, a baka lába hadd fagyjon le, úgyszintén jön az orosz támadás, a veszteség nagy lesz, bár a támadást bizonyosan megállítjuk, vissza is verjük, ez a hivatalos álláspont, csak nem fogalmazzák meg soha ilyen őszintén.

— Már te is Péter hatása alatt vagy — mondom Beteghnek. — De akkor mi a csodának jössz velem?

— Teljesítenem kell a kötelességemet. De azért én is gondolkozhatom fennhangon.

Megérkeztünk. Egy magaslat lejtőjén 20—25 tiszt toporgott a hóban. Egy kisebb csoport közepén egy ezredes állt.

— Ilkey ezredes úr? — kérdeztem egy zászlóstól, s az ezredes felé mutattam.

— Igen.

Betegh Miklós az autónál maradt, én meg az ezredeshez léptem.

Az ezredes elég udvarias volt.

— Magam is szeretném tudni, mi a helyzet. De nézd csak, az a falu ott Boldirevka. Tegnap még magyar ezredparancsnokság volt ott. Ma senki sem tudja, kik vannak a faluban.

Távcsöveget a falura irányítottam. A falu dermedten, mozdulatlanul aludt a vastag hóbunda alatt. Teljesen kihaltnak látszott.

— Nincs messze, meg kellene nézni, mi van ott — mondtam.

— Gyanús az a falu nagyon. Az oroszok nem tüzelnek rá, s onnét sem villan fel egyetlen torkolattűz sem — gondolkodott fennhangon az ezredes, majd hozzáfűzte.

— Gépkocsin vagy?

— Igen.

— Ne menj tovább. Itt már csak harci felderítés végezhető.

A domb lejtőjénél német és magyar ütegek tüzeltek északkeleti irányban.

— Hová ló a tüzéség?

— Gyevica falu irányába. Ha jó a távcsöved, akkor megláthatod, hogy ott a dombvonulaton fehér hóleplek alakok sűrű csatárláncban jönnek errefelé. Azokat lövik, meg a tüzfegyvereiket.

Távcsövemen a felénk jövő alakok sapkaformáját sehogy sem tudtam orosz-nak minősíteni.

— Bizonyosan oroszok azok? — kérdeztem.

Egy tüzerőrnagy szólt közbe.

— A mieink az első vonalban még nem kapták meg a fehér fedőruhát. Csak oroszok lehetnek.

A német és a magyar tüzérség már jól belőtte magát arra a dombvonulatra. A távcsövön tisztán lehetett látni a felbukó alakokat, de azért a tömeg csak jött, jött tovább.

— Mit írnak erről a harcról? — Kérdésemet az ezredeshez intéztem.

Az ezredes elgondolkozott. Komor arcára ráfagyott a szolgálati fegyelem. Kö-rülhordozta tekintetét környezetén, aztán karonfogott, félrevont.

— Ne írnj semmit, menj innét hátra minél hamarabb. Ha hazajutsz...

Félbeszakította önmagát.

— Az arcod konok. Te írni akarsz. De mit fogsz írni? Az igazat? Nem írhatod meg. Hazudni fogsz?

Ma is előttem az arca. Lélegzetének párája vastag dérré fagyott a bajuszán és szemöldökén. Az orra hegyét, az arcát sápadt sárgára hervasztotta a gyilkos hideg. Dér-bevonta sűrű szemöldöke alól rám parázslott fekete szeme.

— Írd meg, ha akarsz: az a parancsunk, hogy az utolsó tőltenyig, az utolsó emberig helytálljunk.

Az „utolsó” szó, amelyet az ezredes szinte sziszegve, s mégis hangsúlyozott gyűlölettel mondott ki, hirtelen feltámasztotta emlékezetemben Jókai egy elbeszélését. „Az utolsó szó és az utolsó golyó” lehetett a címe.

— Téged nem köt ez a parancs. Eredj. Itt a feleségem címe. Keresd fel, ha hazakerülsz, vagy legalább ezt a fényképet juttasd el hozzám.

Átvettem a fényképet, amelyen rajta volt a cím. Körülnéztem. Semmi olyant nem láttam, amivel az ezredes izgalmát megmagyarázhattam volna. A tiszték nyugodtan beszélgették, útegeik változatlanul tüzeltek: zúrzarav, pánik itt nem látszott, s az országúton éppen három német rohamlőveg közeledett dübörögve. A domb alján megálltak. Egy hóleplet viselő német kiszállt az elsőből, s megindult felénk. Amint közelebb jött, láttam, hogy főhadnagy. Előbb a beszélgető csoporthoz ment, onnét megindult az ezredes felé. Amikor hozzánk ért, tisztelgett, s bemutatkozott. Rőt szemöldökét még nem lepte be a dér, szeplős arca nem a hidegtől volt szinte áttetszően fehér.

— Boldirevkán túl sündisznóállásba ásta be magát egy lovagkeresztes német őrnagy. Az a parancsom, hogy szabadítsam ki, de nincs gyalogságom. Kérek gyalogságot, természetesen gépkocsikon.

Az ezredes nem tudott vagy nem akart tudni németül. Lefordítottam a német főhadnagy szavait.

— Sajnálom, ez tüzérségi záróállás, gyalogosaim nincsenek — felelte kurtán az ezredes.

A német tisztelgett, s távozott. Visszament a lövegéhez.

— Tudod, milyen érzés az, amikor az ember végre megnősül, felesége, kislánya van, s akkor itt kell megdöglenie, csak az Isten tudja, miért?

Az ezredesből ellenállhatatlanul kitört a közlési vágy. Most nyilván minden mindegy volt neki, hát beszélt. Saját alárendeltjei előtt bizonyosan nem tette volna, de én csak jöttem, s máris megyek. Abban bizonyos volt, hogy egy haditudósító tiszt nem írhat kedvezőtlenül egy magyar királyi ezredesről.

A tudósításon járt az eszem. Az agyam csodálatos tisztasággal jegyzett fel és raktározott el minden benyomást, hogy aztán legyen mit megírnom. Amíg az ezredes beszélt, azon törtem a fejem, hogyan szerepeltessem majd írásomban őt? A mondatok már formálódtak bennem: „Fekete kunszeme a dérlepte sűrű szemöldök alól a Don felé villan. — Már jön onnét az ellenség, mondja — de mi itt állunk. Meg nem hátrálunk, győzünk vagy meghalunk.” Így írom majd le őt, gondolom magamban, s ha ezek a mondatok túlságosan bombasztikusak is, a hősi halál, amit szükség esetén hozzáköltök, értéket ad nekik. Közben a német főhadnagyot figyelem. Idegesen, fázva toporog az első rohamlőveg mellett. „Hátha vele mehetnék?” — villan fel bennem a gondolat.

Az ezredestől engedélyt kérek a távozásra.

Egy pillanatig a gondolataiba mélyed.

— Eredj, vigyázz, a vesztedbe ne rohanj! — mondja aztán, s kezét nyújt.

· A szivar, amivel a német főhadnagyot megkínáltam, megtette hatását.

— Szívesen elviszem. De gondolja meg: ha mi nem tudjuk kiszabadítani az őrnagyot, akkor nekünk is be kell mennünk sündisznóállásba, s meg kell várunk, hogy nagyobb erő szabadítson ki bennünket — válaszolja kérésemre.

— S meddig leszünk a sündisznóállásban?

— Esetleg egy-két napig is — válaszolja.

S én már látom tudósításom fő- és alcímeit. „Előre a Sturmgeschützben”. „A szabadítási kísérlet”. „Egy éjszaka a sündisznóállásban”. „Kitörés az ellenséges gyűrűből!”

A rohamlöveg legénysége között szétkínálok egy doboz Leventét. Tehetem. Nemrég jöttem hazulról, nem dohányzom. A németek boldogan pöfékelnek. Ők már csak valami dohányszagú füvet kapnak ellátó alakulataiktól.

— Mikor indulunk? — kérdem.

— Jön egy szakasz gépkocsizó gyalogság, azt várjuk — hangzik a válasz.

Felhasználom az időt, visszamegyek a gépkocsihoz.

— Veled megyek én is — mondja Betegh, amikor tájékoztatom.

Az országúton három nagy tehergépkocsi jön hátulról az első vonal felé. Távcsővem pár lépésnyire hozza őket. Németek vannak rajtuk.

„Itt a gyalogság, a németek rövidesen indulnak” — gondolom magamban, s látom, hogy a főhadnagy körülnéz, mint aki keres valamit, majd megindul az ezredest körülvevő tiszti csoport felé.

Amikor odaérek, a német főhadnagnak már csak az utolsó szavait hallom.

— A német gyalogság megérkezett a lövegek kísérésére, magammal vihetem azt a magyar urat, aki ezt tőlem kérte, vagy helyette esetleg valaki mást?

A „magyar urak” (a németek a „Herren” szóval foglalták össze a tiszteket, a többi általában „Soldat” volt) hallgattak. A főhadnagy túlságosan világos szemének éles, egy kicsit gúnyos, lenéző tekintetét végighordozta a „magyar urakon”.

— Ich bin hier, Herr Kamerad — jelentkeztem, s valahogy úgy éreztem, hogy a magyar tisztek egyszerre megkönnyebbülnek.

Ütegeink a megszabott ütemben, szabályosan tüzeltek. Gyevica felől még egyre jöttek, egyre csak jöttek... A német és a magyar tüzérség valósággal kaszáltá őket. Az első vonal felől az országút mentén, horhosokban, ösvényeken, dűlőutakon, a vastag hó borította terepnek még járható részein bukdácsolva, fejvesztetten özönlöttek vissza a magyar katonák. Volt valami furcsa, nyomasztó hangulat a levegőben. A német és a magyar ütegek szabályos, egyenletes tüzelése, a cigarettázgató tisztek, a fejvesztetten menekülő magyar katonák, a verőfényes, csodálatosan tiszta, metszően hideg, felségesen szép téli idő, az ibolyaszínben foszforeszkáló, végtelen fehér táj, amely vakítóan, szemhunytatón verte vissza a nap sugárözönét, valami feloldhatatlan, megfejthetetlen ellentétet rejtett magában, s nem tudtam, miért, nyugtalanság, nehéz érzés hatalmasodott el bennem.

„Miért nem ló az orosz, miért van oly nagy csönd odaát?” — kérdezem magamtól.

Egy híradós lép az ezredeshez, s egy papírlapra írt távmondatot ad át neki. Az ezredes elolvassa. Még hallom dühös, kiabáló hangját:

— Fogjanak pisztolyt az urak. Felső parancs szerint minden tisztnek kötelessége, hogy bármily eszközzel megakadályozza a pánikot. Le kell lőni minden menekülőt. Meg kell állítani ezt a csürhét!

Követem a német főhadnagyot, s már a rohamlövegeknél vagyunk, amikor észreveszem, hogy Betegh is velünk van.

A főhadnagy maga mellett mutat nekem helyet a löveg belsejében. Három német már bent ül. A sofőr üresen járattja a motort, a rádiós éppen összeköttetést teremt.

Betegh-hez fordulok.

— Isten veled. Ha két órán belül nem jelentkezem, menjetek azonnal vissza

Osztrogozsszkbba, s onnét sürgősen hátrább. Ha egyáltalán nem jövök vissza, értesítsd a feleségemet — mondom neki.

— Engedd meg, hogy veled menjek.

Eszembe jutott, hogy Betegh hivatásos újságíró; hátha jobb riportot írna, mint én.

— Nem engedem meg.

— Miért?

— Családod van otthon.

— Neked is.

Ez egyszerre felébreszti bennem megint az előbbi nyomasztó érzést. Le kell küzdenem.

— Az más. Én parancsnok vagyok. Példát kell mutatnom. Te pedig hajtsd végre az előbbi parancsom. Végeztem!

Ez a „Végeztem”! mindig a följebbvaló, az előljáró parancsnok hangja volt a magyar hadseregben, utána nem volt ellentmondás.

Betegh tisztelgett, de nem szólt többé egy szót sem.

Kezet nyújtottam neki.

— Isten veled!

Beszálltam. A szemem sarkából láttam, hogy Betegh ott áll a lövegszörnyeteg mellett: a hátam közepén, a nyakszirtemen éreztem a tekintetét.

Odabent egy kicsit szorosan voltunk. A rohamlövegben eredetileg négy ember számára volt hely. A parancsnokon kívül a lövész, a rádiós és a sofőr ült benne. Fialatok valamennyien, évek óta katonák. A főhadnagy volt a legöregebb, már betöltötte 26. évét. Lengyelországban kezdte, harcolt az Afrika—Korpsban, s járt Jugoszláviában is. Onnét vezényelték a keleti frontra.

Mindezt az alatt a pár perc alatt tudtam meg, amíg a rádiós összeköttetést nem teremtett, s át nem vette a parancsot, amelyet rögtön jelentett a főhadnagynak.

— Azonnal indulni!

— Indulás! — parancsolta a főhadnagy.

A löveg fedele becsukódott a fejünk felett. Belül egyszerre sötét lett. De a fedél nem zárt pontosan, s az illeszkedés helyén néhány milliméternyi hézag maradt. Éppen a fejem fölött. A résen át láttam a tündöklően kék eget. De most, hogy lezárt acélfedél választott el a kéklő égboltozattól, egyszerre végtelenül nagygnak éreztem a távolságot köztem és a szabad ég között.

— Fernschnee an alle! — hallottam a parancsot, amit a rádiós közvetített a másik két Sturmgeschütz és a gépkocsizó gyalogság számára. A német szavaknak így semmi értelmét nem találtam, de rögtön eszembe jutott, hogy a lehallgatás ellen védekeznek rejtjeles szöveggel.

A vezérgép, amelyben mi voltunk, megindult. A főhadnagy periszkópon át figyelte a tájat és az országutat. Nem tudom, miért, elővettem a jegyzetfüzetemet és a töltőtollamat, de eszembe jutott, hogy írni úgy sem tudok. A sötétben furcsa érzés vett erőt rajtam. Füttyülni, vagy énekelni szerettem volna, mint gyermekként tettem sötét szobában. „De ezek a harcedzett németek mindjárt kitalálják, miért füttyölök, s kinevetnek” — gondolom magamban. Igyekszem a riportra gondolni. Szeretném megint összeállítani a fő- és alcímeket, de egyetlen jó mondat sem formálódik ki bennem. A gép dübörögve halad az országúton. A tájat ismerem, már többször jártam itt. Január elején látogattam meg utoljára a Boldirevkán állomásozó magyar ezredparancsnokságot. Ma reggel állítólag még bent voltak a magyarok a faluban. Ott vannak-e még? Szeretném tudni ezt, pedig nem ez a feladata a német harci csoportnak. Az a bizonyos magaslati pont Boldirevkán túl van, s nekünk a falu mellett kell elhaladnunk, hogy odajussunk. Az út most fölfelé visz, dombnak megyünk, de a falu túlsó végén hirtelen kanyarodik, s ott egy kis patak is van, amelyen kis fahíd vezet át. Kibír-e az ekkora gépszörnyeteget?

A szemem közben megszokta a sötétséget. A zárófedél keskeny résén át lá-

tom odafent a kék égboltot. Milyen csodálatos kéklő káprázat az odafent, ha innét bentről, a tovadübörgő acélbörtönből nézzük, s mily végtelenül messze van...

A gép dübörög, a motor zúg, kintről más zaj nem hatol be hozzánk, s idebent csend van. Nyomasztó, feszült csend. Szeretném megtörni ezt a csendet, hogy elűzzem azt a nyomasztó érzést, amely hatalmában tart. De sehogy sem jön egyetlen épkezláb, természetesnek látszó mondat sem a számra.

— Pakk... pakk... — hallom váratlanul. Valami kopog a gép páncélzatán. Mint amikor súlyos esőcseppek hullnak a kalap karimájára. A kopogás megsűrűsödik. Most már olyan, mint a jégeső. Pakk... pakk-pakk-pakk... pk-pk-pk-...

— Vollgas! Schnell! — parancsolja a főhadnagy, s periszkópján tovább figyel a tájat.

Szeretnék szólni neki, hogy innét most lefelé visz az út a dombról, a lejtő elég meredek, s a lejtő alján ott van a hajtúkanyar, s ott a híd; nagyon nehéz lesz ezzel a sebességgel és tömeggel rákanyarodnunk a hídra, de nem érek rá szólni. Ismét a főhadnagy parancsszavát hallom.

— Vorsicht! Eine Brücke!

Egy pillanat múlva megismétli, s a hangja többé nem nyugodt.

— Vorsicht! Eine Brücke!

Az oroszok nyilván már belőtték magukat az útnak erre a részére, mert már nem tudok megkülönböztetni egyes koppanásokat, a golyók csak úgy záporoznak ránk, de szerencsére még mind csak géppuskából jön.

Nem is annyira látom, inkább érzem és hallom, mily hirtelen próbálja fékezni a hatalmas acéltömeg sebességét a sofőr,

Reccs!

Valamennyien előrebukunk, oly hirtelen állunk meg, s oly nagyot zökkenünk.

Én már tudom, s a főhadnagy is nyilván látja: nem tudtuk bevenni a kanyart, s most félig lent vagyunk az útról, a gép eleje benne az út menti mély hóban.

A sofőr kétségbeesetten erőlködik, de a gép nem engedelmeskedik: nem mozdul se előre, se hátra.

Mi lesz most?

De nem érek rá törni a fejem. Füstszagot érzek. Egy hang kiáltja kétségbeesetten:

— Es brennt! Es brennt! Hinaus!

A lövegtorony teteje felpattan. Lőnek bennünket. De a fedél talán pajzsunk lesz így is. Vagy ha nem is, választásunk nincs. Ki kell jutnunk, különben benn égünk elevenen. Csoda, hogy a benzintartály még nem robbant fel. Ha robban, végünk. Kifelé!

Amint kijutottam a főhadnagy után a gépből, belezuhantam a hóba. Puhára estem. A többiek ugyanúgy inkább kigördültek a gépből, mint kiugrottak.

Csoda történt! Kint volunk mind az öten! Még csak sebesülésünk sem volt. A hóban négykezláb igyekeztünk minél hamarabb, minél messzebb jutni az égő géptől. Szerencsénk volt megint. Az orosz utakat torlaszok védik, nehogy a szél rájuk hordja a havat. Ilyen torlasz húzódott itt is az országút mentén, egészen a dombtetőig, ahol az első golyókat kaptuk. Bejutottunk a hőtörlesz mögé. Mélyedésben voltunk, s az orosz lövedékek a fejünk fölött sziszegtek tova.

A tüzérségi záróállás megfigyelői nyilván látták nehéz helyzetünket. A lövegek torkolattüze irányt változtatot, a tüzérség most már a fejünk fölött Boldirevkát lőtte. Két tűz között voltunk. Az oroszok aknával tüzeltek ránk. Ezek meredek röppályájuk miatt nagyon veszélyesek voltak. A becsapódások mind közelebb jutottak hozzánk, de egyelőre elnyelte őket az áldott, puha, vastag hó-takaró.

A németek gyakorlottabbak voltak a kúszásban, gyorsabban haladtak vissza-

felé. A főhadnagy közvetlenül előttem kúszott. Én zártam be a sort. Az út ár-
kában akartunk visszajutni a mieinkhez.

Az első német 15—20 méterrel előzött meg bennünket, a többi 4—5 méter
távközzel követte. Láttam, hogy olykor-olykor fölemelik egy kicsit a fejüket, s
a falu felé vetnek egy pillantást, de rögtön be is húzzák fejüket a nyakuk közé.

A dombtetőhöz közel egy útkereszteződés van. A teherautókról leugrált né-
metek onnét lőnek géppuskából a falu felé. A mi tüzérségünk tüze erősödik.
S most mind sűrűbben kelepelnek a géppuskák, csattannak az aknák az oroszok
felől is.

Megint kezemben a töltőtoll meg a jegyzetfüzet, de nem tudom, mikor tettem
el, s mikor vettem elő ismét.

Látom, hogy az egyik német elhagyja a rohamsisakját. Nagy csodálkozásomra
a főhadnagy szóttanul kúszik el a rohamsisak mellett.

Most egy vadonatúj géppisztoly marad el. Még a vászontokja is rajta van. S
a főhadnagy most sem szól egy szót sem, csak kúszik a hasán meg a könyö-
kén tovább.

Megdöbbenek. Tudom, micsoda bűn az, ha egy katona elhagyja a fegyverét.

Magamhoz veszem a géppisztolyt, s előre szólok a főhadnagnak, hogy az
egyik katonája eldobta a fegyverét.

— Ne törődjék vele — mondja a főhadnagy —, ha megmenekülünk, majd
visszajövünk érte.

Újabb rohamsisak, újabb géppisztoly marad el a hóban. A németek kono-
kul, szinte dühösen kúsznak tovább. Fehér hóleplükben teljesen beleolvadnak
a környezetbe. Szégyellem magam, hogy elmaradok tőlük, pedig sportember-
nek tekintettem magam mindig. Igaz, nekem óvatosabbnak kell lennem. Nincs
hóleplem, barna bőrkabátban vagyok, s akadályoz a fényképezőgép meg a táv-
cső is. Közben röviden följegyzem, hogy a németek elhagyják fegyverüket.

Amint a domboldalon egyre följebb érünk, mind kisebb a szintkülönbség az
országút meg a mi fedezékünk között. Innét kitűnően látom a gyevicai terepet.
Távcsővem közel hozza az elesetteket. Az egyiknek látom a sapkáját is, s raj-
ta a magyar gombot. A gyevicai halottak magyarok, magyar és német tüzérség
pusztította el őket.

Bár tudom, hogy tábori színű sapkám jó célpont lehet, mégis kidugom egy
kicsit a fejem. Egy pillantás az egész, de ennyi is elég. A kép, amit láttam, a
következő volt:

Az országúton a második Sturmgeschütz füstölög. Lövegtornya becsukva, te-
hát senki nem jött ki belőle, mindenki bennégett.

A harmadik német rohamágyú is élettelenül, mozdulatlanul terpeszkedik az
országúton. Lövegtornya nyitva. Boldirevka felől a domboldalon az országút fe-
lé szétszórtan orosz gyalogság szökell lefelé. Teli van velük a domboldal.

A keresztútnál a géppuskás németek hihetetlen gyorsasággal ugrálnak fel a
gépkocsikra. Otthagyják géppuskáikat is tüzelőállásban. A gépkocsik már in-
dulnak is, két katona a mozgó gépkocsira ugrik fel.

A magyar és a német útegek változatlanul lőnek.

Ezzel teljesen egyidejűleg közülünk az első német hirtelen fölpattan, majd
vad futásnak ered a német gépkocsik felé.

Négy-öt lépést, talán hatot tehetett meg. Golyó találta, arccal előre bukott
a hóra. A második, a harmadik német ugyanezt tette, ugyanígy járt pillanatok
alatt.

Most már én is ott voltam, hogy nem bújhattam meg tovább. A főhadnagy
felállt, nem próbált futni egy lépést sem. Négy-öt lépésnyire mögötte felálltam
én is. Nem próbáltam futni én sem.

„Hurrá! Hurrá!” — hallom a dolmboldalról. Most már özönlött onnét az orosz
gyalogság.

Én álltam az országút szélén. Egyik szemem sarkából a rohamozó orosz gya-

logságot látom, a másik szemem a német főhadnagyot fényképezi. Látom, hogy szétterpeszti lábát, géppisztolyát a feléje rohanó oroszokra irányítja. A géppisztoly kelepelését is tisztán hallok. Egy sorozat balról jobb felé, aztán vissza. Ez a kelepelés egyszerre megszűnik, a tölténytárban nincs több golyó.

— Es ist aus — mondja a főhadnagy. Az oroszok felől, nagyon-nagyon közelről, egy géppisztoly választát hallok. Egy sorozat csupán, s a főhadnagy egyetlen hang nélkül előrebukik.

Golyók süvítését hallok, idegen, érthetetlen vezényszavak jutnak el hozzám. Dermetlen, tehetetlenül, mozdulatlanul várom a sorozatot, amely végez velem.

Akikkel együtt indultam erre az útra, nincsenek többé. Valahonnét még ágyúzást hallok. Felém rohanó alakokat látok...

Egy hatalmas termetű szerzsant áll meg előttem. Rám fogja géppisztolyát. Int nekem. Megértem, hogy a fegyveremet kell átadnom. Félig álomszerű állapotban feléje nyújtom a jobb kezem, amiben fogok valamit. S akkor látom, hogy a kezemben töltőtoll.

Lecsatolom a derékszíjам, amelyen a pisztolytáska van. Bizonyosan tudom, hogy amint átadom, meg kell hálnom. Egy pillanatra sem jut eszembe, hogy az oroszok talán mégsem ölik meg foglyaikat. Amíg a halált, a géppisztoly ismert kelepelését várom, az agyam és a képzeletem hihetetlenül élesen dolgozik. Látom a fákön, a mezőn, a domboldalon, a végtelen tájon az ibolyaszínben vakító, csodálatos szépségű hótakarót, az ég tündöklő kék tengerén a káprázatos nappolyót, amint már a nyugati látóhatár széle felé közeledik, hallok az ágyúszót, a mellettem tovarohanó orosz gyalogosok ziháló légzését, a szemem egyik sarkából látom a négy néma németet, s a képzeletem mégis száz meg száz kilométerre röpít innét, egy vidéki város földszintes házába, ahol ma délután nagy gyermekünnep lesz, a kisebbik fiam január 14-én, holnap lesz négyéves, ma van a születésnapja, látom a két fiamat, a velük egyidős, meghívott csöppsegeket, ahogyan ez tavaly is volt, érzem a habos kávé, a foszlós kalács illatát, a születésnap tortájét, látom a feleségemet, amint tesz-vesz a gyerekek körül, arra gondolok, most nem olyan boldog, mint tavaly volt ezen a napon...

Mindezt csak annyi idő alatt, amíg a derékszíjам, s a pisztolyom átadom.

Ha most oroszul tudnék, talán megszólalnék, talán kérném az oroszot, ne lőjön agyon, két kisfiam van otthon, hátha neki is van gyereke, de száraz a torokom és száraz a szám. Minek is szólnék? Legföljebb nevetne rajtam, s még boldogabban eresztené belém azt a sorozatot: kinevetne, hogy gyáva vagyok, én, a magyar tiszt, aki töltőtollal a kezemben estem hatalmába, igen, töltőtollal, hogy megírjam, mily kegyetlenek az oroszok, s milyen hősök, bátrak a magyarok.

„Nem, nem szabad, hogy halálom előtt gyávnak lásson akár egyetlen orosz is” — gondolom magamban. Várom a sorozatot, még egy kicsit ki is húzom magam, a szerzsant felé domborítom a mellem, a testsúlyom egy kicsit előre viszem, hogy arccal bukjam előre, bele a megtaposott, szennyes puha hóba.

De a szerzsant még ekkor sem lő. Int megint. Arra gondolok, nem akarja átlőni a bőrkabátomat. Levetem. Meddig tart még ez a halálos gyötirelem? Igazán 40 fokos hideg volt ma reggel? Miért lepi el mégis a hideg veríték a halántékom?

A szerzsant most a mellemre mutat, s kérdez valamit. Nem értem a szavait, de látom, hogy haditudósító jelvényemre mutat. Rájövök, azt kérdi, mi az? A lenyugvó nap sugarainak táncát nézem a jelvényen, de lehet, hogy a szemem előtt már minden táncol.

Nem tudok felelni. Állok és várok.

A szerzsant int, s két katona máris ott van mellettem. Újabb intés, s megszólal az egyik katona, ezt az orosz szót már ismerem: „Davaj!”

Megindulok közöttük, az egyik előttem, a másik mögöttem halad.

Egy pillanatra feltámad bennem a remény, az élet reménye. „Nem lőtt agyon, pedig megtehetette volna, ki kérné tőle számon egy magyar tiszt életét?” — gondoltam magamban. Hálát érzek a nagy természetű szerzsant iránt, egyszerre eszembe jut az arca, az olajbarna bőre, a szemének egy kicsit ferde metszése. Nem, nem volt a tekintetében semmi vérre szomjazás, csak kipirult az arca a roham lázától, a szemében a harc tüze lángolt, meg egy kis gúnyos, de egyáltalán nem rosszindulatú fény, amint kezemben a töltőtollra nézett. Igen, ha minden vöröskatona ilyen volna, talán életben maradhatnék.

De hamarosan kialudt szívemben a remény, bár még alig pislákkolt szegény. A nagpolyó néhány másodpercig ott függött Boldirevka fölött, körülötte bíborszínű tenger volt az ég alja. Bíborszínű? Nem, inkább olyan, mint a német főhadnagy vére a fehér havon. Csak most gondolok rá, hogy amikor arccal előre bukott hangtalan, egy kicsit később megszínesedett a feje táján a hó. A nyaka vérzett, vagy a fejéből jött a vér? Sehogy sem tudám megmondani.

Most hirtelen lebukott a nap a látóhatár mögött, máris éjszaka borult a tájra. Véres, lángoló, halálos éjszaka.

Boldirevka házai égtek. A mi tűzérségünk már nem lőtt. Mikor szüntette meg a tüzelést? Igazán nem tudom. De a faluban sok az égő ház. És nagyon sok a halott. Ahogyan beérünk a falu szélére, már látom, hogy itt öldöklő kézitusa tombolt. Csak az előző éjszaka lehetett, mert ma ebben a faluban semmiféle harc, semmiféle mozgás nem volt. A halottak feküdtek némán, még temetetlen, az élők pedig készültek az újabb ütközetre, de semmi jelét nem adták, hogy ott vannak.

A faluba vivő út mentén egy magyar katona holtteste. Hanyatt fekszik, nem látó, nyitott szeme a csillagokra tekint. A jobb karja könyökben meghajlítva a feje fölött, mereven a fagytól, a haláltusa utolsó mozdulatába dermesztve. Mitől védi az arcát? Bajuszos arcán furcsán táncolnak az égő ház fényei. Paraszti arc ez, magyar paraszt arca a csillagfényes orosz ég alatt. Mosolyog? Vagy talán vigyorgó? Nem tudom, mert a fény és az árnyék folytonosan változik rajta.

Az első magyar halott, akit én itt a fronton látok. Mi okozta halálát? A halálos sebet nem látom rajta.

Aztán hulla, hulla, hulla egymásután. Magyar és orosz vegyesen. Amott egy utcakereszteződésnél magyar géppuska. Körülötte halottak. Az egyiknek nem látom a fejét, a másiknak a lába hiányzik. Körülöttük sehol sem fehér a hó. Kézigránát, vagy akna csaphatott közéjük, de az utca, amely felé a géppuska csöve néz, holttestekkel tele. Innét jött a támadás, a géppuska csak az utolsó pillanatban, közvetlen közélről nyitott tüzet. Csak nagyon rövid ideig tüzelhetett.

Nem, itt nincs, nem is lehet semmi remény! Ha egy magyar faluban ennyi magyar halottat látnék, s elém hoznának egy fogoly orosz, egy pillanatig sem hagynám életben. Várhatnék-e mást az oroszoktól?

Most már látom, hogy az iskola felé vezetnek. Itt tegnap még magyar ezredparancsnokság volt.

Az iskola tornácos, nagy faépület. A tornácra néhány lépcső visz fel. Emlékeztem rá. De most a lépcső előtt valami sötét tömeget látok. Közelebb érünk. Egy ló hullája fekszik a tornác előtt. A belei nagy tömegben halmozódnak mellé. A feje valami furcsa, természetellenes tartásban, félig a lépcsőn. A szeme nyitva. Meredten figyelem, hátha pislog, de a fénye egyformán üveges. A dög körül sötéten fénylik a föld. Talán egy akna, vagy egy ágyúövedék repeszdarabja találta el: teljesen szétnyitotta a hasát, kitépte a beleit, széles patakban folyatta ki belőle a vért. Mennyi vére lehet egy lónak? A lépcsőfeljáró előtt vörös volt az egész terület, enyhe lejtőjét elborította a ló kifolyt vére, s rögtön meg is fagyott. Negyven fok hideg volt reggel, estére a fagy még kegyetlenebb lett. A ló vérenek vörös, sima tükrén az orosz katonák puha valenkijükben könnyen mozognak, én azonban vaspatkós bőrcsizmát viseltem, s bár óvatosan haladtam

őreim között, mégis elvágódtam. Lassan, vigyázva emelkedtem négykézlábra. A ló vérének vörös, acélkemény, fényes tükrében megláttam a csillagos eget, a távoli, végtelenül magas tiszta kék égbolton szikrázva fénylő csillagokat, s utána a saját arcomat is, amint ebben a vörös jégtükörben a távoli, dermesztően hideg eget nézem. Lefelé nézek, s a csillagokat látom. Orosz szavakat hallok, fel akarok állni, megint elcsúszom, a fejem egészen a ló feje mellé kerül, bele-nézek a ló üveggé dermedt szemébe. Iszonyat, gyötrellem, jóság, megbocsátás volt a ló nyitott szemében, benne is látni véltem az eget.

Fent vagyunk a tornácon, visszanézek. A ló félszeme felém villan most is. Belépek. Abban a szobában vagyok, amelyben nemrég a magyar ezredparancsnok első segéd tisztjével beszéltem. Nemrég? Kifejezhetetlenül rég volt!

A szoba hatalmas kemencéjében lobog a tűz. A tűztér még nyitott. Papír, nagyon sok papír ég benne.

Az egyik kísérőm jelentést tesz egy tisztnek, akinek a gallérján négy téglalapot látok. A tiszt mond valamit, s engem leültetnek a tűz elé. Most veszem észre, hogy milyen jó a meleg. A kezemet, amelyet már csaknem fehérre dermesztett a fagy, akaratlanul a tűz felé nyújtom. Rögtön vissza is húzom. Nem mindegy, hogy megmelegszem-e? Úgyis kihülök végképp rövidesen.

Nem tudom, meddig ültem a tűz előtt. Csak bámultam bele a lángokba, s nagyon szerettem volna elaludni. De nem mertem, nem tudtam. Nem tudom, mennyi ideig néztem így a lángokat, amíg észrevettem, hogy a papíron magyar szöveg van. Aztán rájöttem, hogy a magyar ezredparancsnokság tábori irattára égett benne. Mellettem egy katona szorgalmasan táplálta a tüzet, már tábori lapokat rakott rá. Az ezred legénységének haza írt legutolsó, de már el nem küldött lapjait. Valamennyin rajta a szabályszerű ellenőrző bélyegző. A szövege majdnem mindnek hasonló, s mégis mindegyik más. Mindegyik feladó írta, hogy csak a váltást várja, aztán megy haza nemsokára. Mindegyikben benne volt a honvágy, a vágyakozás a család, az otthon iránt. A frontról mindegyik csak keveset írt, csakis jót. A betűk nehézkes, öreges, gyakorlatlan kézmozgásról tanúskodtak. Furcsa volt a látvány, ahogyan a papír elhamvadt a tűzben, de a betűk még tisztán látszottak rajta: „... az adóra pedig kérj a jegyző úrtól halasztást. Ha nem ad, majd a hadnagy úr innét ír neki...” Aztán porrá omlott egyik lap a másik után.

Nem tudom, mennyi idő telt el így. Végre egy tiszt lépett hozzám. Németül kérdezte a nevemet és a beosztásomat. Megmondtam. További kérdéseire nem válaszoltam. A tiszt néhány meddő kísérlet után otthagytott, átment egy másik szobába. „Most legalább hamarosan vége lesz mindennek — gondolom magamban. — Megkísérlik, hogy kivallassanak. Ha nem válaszolok, végeznek velem. Ha válaszolok, akkor is kivégeznek. Mindegy, hogy beszélek-e vagy nem. Akkor inkább nem beszélek. Csak ne kínozzanak. Ha kínoznak, megmondok mindent, amit tudok. Ha megmondok mindent, talán életben is hagynak. Dehogyan hagynak. Csak ne kínozzanak. Őljenek meg inkább.”

A tiszt visszajött. A szobában sokan voltak, de én azt csak most vettem észre. A telefon állandóan szólt. A szomszédos szobák és e szoba között szaka-datlan és élénk volt a forgalom.

Én csak a lobogó lángokat néztem, nem hallottam semmit, nem láttam semmit abból, ami ebben a nagy szobában körülöttem történt. Mennyi idő telt így el? Nem tudom. Végtelenül hosszú? Meglehet. Mert hiszen képtelenség ez: itt ülök a tűz előtt, fogoly vagyok. A halált várom. Tegnap még... tegnap?... nem, még csak néhány órával ezelőtt is egy hódító hadsereg tisztje voltam, nagy ri-portról, hírnévről, karrieréről álmodtam...

Egy kéz nehezedett a vállamra. Megnéztem a kezét, aztán fölnéztem. Egy orosz tisztet láttam. Mondott valamit, s intett, hogy kövessem.

Az orosz tiszt betaszított egy ajtót, amelyen nem volt kilincs, előreengedett, majd belépett ő is, tisztelgett, és jelentést tett.

Ez is nagy szoba volt. A falon magyar katonai térképek. Egy asztalon kitérítve szintén térképek. Az asztal körül tisztek. Valamennyien köpenyben, fülüket is eltakaró meleg szőrmesapkában.

Levettem, jobb kezembe fogtam beidegzett módon a sapkarózsával előreírányított tábori sapkát, s meghajoltam.

A nagy asztalról egy kissé előbbre és oldalt lépett a parancsnok. Rangjelzése szerint alezredes. Odaintett maga mellé egy tisztet, s mondott neki valamit. A tiszt németül szólalt meg.

— Hogy hívják, milyen nemzetiségű, melyik alakulatnál szolgált? Hivatásos vagy tartalékos tiszt-e?

Megmondtam a nevem, a rendfokozatom, közöltem, hogy magyar vagyok és haditudósító. Tartalékos tiszt.

A tolmács oroszra fordította szavaimat. A válasz mintha egy kicsit meglepő lenne volna a parancsnokot.

— Hogy került német rohamlövegbe?

Az orosz parancsnok szemébe néztem. Ki akartam olvasni belőle a sorsomat. A cvikker mögött a sűrű szempárban csak némi csodálkozó érdeklődést láttam. Tagoltan, lassan válaszoltam, hogy a tolmács jól megértse.

— Tegnap megtudtam, hogy az orosz csapatok áttörték az első magyar vonalakat. Ma reggel előre jöttem Osztrogozsszkból, hogy tudósítást írjak. Ameddig lehetett, gépkocsin jöttem. Aztán megkértem a három német rohamlöveg parancsnokát, hogy hozzon magával tovább.

— Mi volt a németek feladata?

— Hogy szabadítsanak ki egy német lovagkeresztes őrnagyot a Boldirevkán túl kiépített sündisznóállásából.

— Maga úgy gondolta, hogy ez sikerül?

— Igen.

— Erről tudósítást akart írni?

— Erről nem.

— Hát nem azért ment velük?

— Nem. Én a magyarok harcáról akartam írni. Ezért el akartam jutni az első magyar vonalba.

— De mi már itt voltunk a faluban. Lőttünk magukra. Maguk kifelé haladtak, amikor kilőttük a lövegeiket.

— Azt hittük, hogy itt még csak az előőrseik vannak.

— Mi lett a németekkel, tudja-e?

— Tudom. Elestek mind.

— Maga hogy maradt életben?

— Nem tudom. Mi még ki tudtunk jönni az első rohamlövegből, de amint kijöttünk, az is fölrobbant. A löveg három német katonája és a parancsnok, egy főhadnagy, harc közben esett el. A másik kettőben 8 német bennégett.

— Maga hogy maradt életben?

— Nem tudom.

— Nem harcolt? Nem lőtt?

— Nem lőttem. Az én fegyverem a toll. Töltőtoll és jegyzetfüzet volt a kezemben.

— Propagandát csinált ellenünk.

— Igen.

— Hogy lett maga haditudósító?

— Egy vidéki városban voltam tanár s egy helyi újságban külső munkatársként dolgoztam.

— Tanár volt?

Ez a kérdés váratlanul ért. Mintha az alezredes a katonás hivatalos kikérdezés helyett valami másféle érdeklődést árukt volna most el. Figyelmesebben néztem az alezredest. A gyatra világitásban is észrevettem, hogy az alezredes a cvikker mögül elgondolkozva, kíváncsian néz rám. Valamit mondott a többi

tisztnek. Szavaiból én is kivettem a „kolléga” szót. A tolmács, ha lassan, nehezen is, igazolta, hogy nem tévedtem.

— A parancsnok elvtárs is tanár civilben. Azt kérdezi, hogy maga milyen tárgyakat tanított?

— Magyar és német nyelvet és irodalmat.

— Ezért szerette a németeket — tolmácsolta az orosz tiszt a parancsnok szavait.

— Goethét, Schillert, Beethovent szerettem — válaszoltam. Éreztem, hogy valami remény ébredszik a lelkem mélyén, a halálfélelem, a kínzásoktól való rettegés enyhül, de egyúttal valami nagy fáradtság nehezedik rám.

Az alezredes megint mondott valamit a tiszteknek, akik érdeklődő nevetéssel fogadták szavait.

— A parancsnok elvtárs tudni szeretné, hogy ismeri-e azt a német költeményt, amelyet ő most oroszul elmond.

Az alezredes elmondott néhány verssort. Az orosz szöveget nem értettem, de a vers ritmusát nagyon ismerősnek éreztem. Tudtam, ha most az emlékezetem normálisan működne, akkor már a hangzás, a ritmus, e néhány sor zenéje, hangulata nyomán is meg tudnám mondani, hogy Goethének melyik versét hallottam, de most, ebben a helyzetben nem jött a nyelvemre a vers címe, akárhogyan erőltettem is emlékezetemet. Ekkor mentő gondolatom támadt.

— Nem tudok oroszul. Tudom, hogy a költeményt Goethe írta. Fordítsa le az első sorát, s én elmondom németül a többit.

A tolmács lefordította a kérésemet. Az alezredes lassan, tagoltan megismételte a vers első sorát. Ekkor hirtelen eszembe jutott a költemény német címe, majd arról a költemény maga is. Nem vártam a tolmácsra, már mondtam is németül:

*Über allen Gipfeln
Ist Ruh;
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde
Warte nur, balde
Ruhest du auch.*

Mély csend támadt, majd megszólalt az alezredes: először a tisztékhez intézte szavait, majd a tolmácshoz fordult. A tolmács német szövegéből megértettem, az alezredes elhiszi, hogy a német irodalmat ismerem, de ennek magyarázata lehet az is, hogy német vagyok, a magyarok között német érdekeket szolgálók, árulójaként a magyaroknak.

— Megértette, amit lefordítottam? — kérdezte a tolmács. Tudtam, hogy az alezredes gyanúját el kell oszlatnom. Az életem függhet tőle, hogy ez sikerül-e?

— Megértettem — feleltem lassan. Éreztem, verítékcseppek ütnek ki az arcomon, pedig fázom, hiszen ebben a helyiségben olyan hideg van, hogy a lehellet látszik, amikor beszélek.

— Magyar vagyok, nem német, s ezt bizonyítom a költemény magyar fordításával. Az alezredes úr ugyanígy ráismer majd az eredetire, amint én is felismertem az orosz szöveg nyomán az eredetit, bár mindkét fordítás ritmusában, zenéjében van bizonyos eltérés az eredetitől.

A tolmács a lassan elmondott német szöveget folyékonyan fordította oroszra.

Az alezredes engedélyezte a magyar fordítás elmondását, s én már mondtam is:

*Immár minden bérce
Csend ül.
Halk lomb, alig érzed,
Rezdül;*

*sóhajt az éj,
Már búvik a berki madárka,
te is nemsokára
nyugszol, ne félj.*

Észrevettem, hogy az alezredes csaknem együtt mondja velem az orosz szöveget, felvillant az agyamban az is, hátha nem volt egészen pontos a szövegem, az alezredes szemében csak szakmai érdeklődést láttam. Ekkor utolsó reményként ezt mondtam:

— Puskint nagyon szerettem.

Puskin nevének említése általános figyelmet keltett. Az alezredes megkérdezte:

— Puskinnak melyik költeményét ismeri?

— Engedje meg, hogy néhány sort elmondjak magyarul az Anyeginből. Az alezredes úr azonnal fel fogja ismerni, pedig magyarul mondom. S már mondtam is Tatjana levelének kezdő sorait. A második sort már mondta halalkan az alezredes is.

Kimondhatatlanul megkönnyebbültem, amikor az alezredes megszólalt, s a tolmács fordította:

— Igen, ez Tatjana levele Jevgenyijhez. — Aztán az alezredes beszélni kezdett. Szavait az orosz tisztetekhez intézte. Hevesen magyarázott, majd tenyerével az asztalra csapott, végül valamit kérdezett, amire nem várt választ, mert újra a tolmácshoz fordult.

— Az alezredes elvtárs nem érti, hogy a magyarok mit akarnak a szovjet néptől, miért jöttek ide?

Nem feleltem. Egyszerre megéreztem, hogy ebben a helyzetben minden eddigi magyarázat teljesen értelmetlenné vált, s a kérdésre már önmagának sem tudok válaszolni.

Két másik tiszt lépett hozzám. Az egyik intett, hogy kövessem.

Megint kint voltunk az éjszakában. A felhős égen itt-ott ragyogtak a csillagok, felhő mögött rejtőzött a hold. Remegtem a hidegtől.

Megkerültük a ló hulláját, de vére tükrét nem.

Még most is sok ház égett. Nem próbált tüzet oltani senki. A falu megint mozdulatlanul kihaltak látszott.

A falu túlsó vége felé mentünk. Egy nagy térre értünk. A hold most is felhő mögött volt, nem láttam a tér széleit.

Az előbbi tiszt intett, hogy álljunk meg, s elsietett. Amelyik velem maradt, odébb ment egy pár lépésnyire, majd visszanézett rám. Nagyon barátságatlan volt a tekintete, ahogyan az előbúvó hold rávetette fényét az arcára. Topogott egy kicsit, aztán intett, hogy induljak meg a tér közepe felé.

Nem értettem, mit akar. Rám kiáltott:

— Davaj! — s mutatta az irányt.

Megindultam. Most végez velem, hiszen ott volt a keze a géppisztolyán. Mi lenne, ha visszafordulnék, ha szólnék neki, ne öljön meg? Oly jó volna még élni. Jó volna?!

Mentem előre, egyenesen. Amint a hold fénye előntötte a nagy teret, egy rögtönzött akasztófa meredezett előttem. Egyre közelebb értem hozzá. Láttam, hogy egy test már lóg rajta. Aztán láttam azt is, hogy a tér túlsó sarkában többen mozognak. A hold fényénél is látni lehetett, hogy nagyon kemény munkát végezhettek, mert sűrű pára lebegett a fejük fölött.

Most megindultak felém. Látásom egyszerre elhomályosodott. De csak mentem tovább. Az előbb még azt hittem, hogy hátulról kapom a halálos sorozatot, most már tudtam, hogy más halál vár rám.

Akik felém jöttek, megálltak az akasztófa alatt. Nem volt valami magas. Az egyik jövevény négykézlábra állt, a másik, a hórihorgas, hatalmas alak, ráállt ennek a hátára, egy kés villant a kezében, elvágta a kötelet. A halott tom-

pán zuhant a földre. Most láttam, hogy nagy szakálla van, fufajka, válenki az öltözete. Orosz. Talán partizán volt.

— Sztoj! — hallok a hátam mögül. A hang mintha végtelen messzeségből érkezne hozzám. Ezt a szót is értettem. Megállok. Majdnem az akasztófa alatt. „Istenem, inkább lőne már!” — könyörgök magamban. Amíg várom, szinte remélem is a sorozatot, az oroszokat is figyelem, akik a partizánt temetik. Utána bizonyosan értem jönnek.

A hátam mögül megint kiáltást hallok, de a szót nem értem. Lassan megfordulok, bár a szemem alig tudom levenni az akasztófáról.

Most az arcomba süt a hold. Látszik-e rajtam, mily rettenetesen félek? Nem, már nem is annyira a haláltól rettegek, a golyót már nem is bánám, de az akasztófa... A partizánért cserébe felakasztanak engem. Inkább lőjenek agyon! Szeretnék odakiáltani az oroszoknak, lőjön már! Hirtelen megfordul az agyamban a gondolat: ha megtámadom az oroszot, kénytelen lesz lelőni.

Most megint kiált az orosz valamit. Megint nem értem. De nem tétovázok tovább. Megindulok feléje: még arra gondolok, hogy majd csak az utolsó métereket teszem meg rohanva. Bele a géppisztoly torkába. Mily szép, könnyű és gyors halál!

A térnek abból a sarkából, amerre az első orosz tiszt eltűnt, valami nagy árnyék közeledik.

Meggyorsítom lépteimet. Mily szerencse, éppen elbújik a hold.

Már futok az orosz felé. Ebben a pillanatban megszólal egy hang, s egyúttal lódobogást hallok.

— Kommen Sie her, Herr Oberleutnant!

Az udvarias hang, a német szó váratlanul ér. Hirtelen megállok.

A lábam remeg. Egész testemben reszketek.

Az előbbi orosz tiszt egy másik orosz tiszttel, meg egy lovas szánnal jön vissza. A szánon egy öreg ukrán muzsik.

A németül beszélő tiszt szólal meg újra, németül:

— Üljön fel, a hadtestparancsnokságra megyünk. Ott majd kihallgatják.

A hangja udvarias, természetes. Beleroskadok a szánba. Remegő lábam csak épp a szánig bírta.

Az oroszok még beszéltek egymás között valamit, aztán a németül beszélő beült mellém a szánba, még láttam, hogy valaki egy pokrócot hoz, éreztem, amint rám terítette. Tudtam, hogy a szán elindult.

Aztán valami furcsa állapot szállt rám. A lábam remegése lassan megszűnt, majd zsongó, jóleső fáradtságot éreztem. Valahogyan kívülről szemléltem önmagam. Láttam magam, amint megyek az akasztófa felé, de egyúttal biztatom is magam: „Ne félj, nem lesz semmi baj!” De nagyon sajnáltam is azt az éneket, amelyik oly rettenetes érzés kegyetlen szorításában haladt az akasztófa felé, kétségbeesetten remélte, hátha lelövik hátulról, nem fogják felakasztani. Annyira sajnáltam azt a szegény másik éneket, hogy úgy éreztem, könny szökik a szemembe. Tudtam, hogy szánon vagyunk, tudtam, hogy valami ismeretlen cél felé megyünk, éreztem, hogy a fáradtság lassan-lassan lefoszlik rólam, egész testemet jóleső zsigongás tölti el, csodálatosan könnyűvé válik, a szán ott van ugyan valahol a közelemben, de én mégis messze vagyok innét, végtelen könnyűséggel repülök, s egyszerre csak ismerős arcokat látok: a kisebbik fiam nagy barna szeme néz rám, hallok, amint mondja: „Apu! Megjött apu!” Így fogadott engem mindig, valahányszor katonáskodásomból hazamentem. Már a nagyobbik fiam is rohan felém, máris a nyakamban mindkettő. A feleségem jön: „Úgy vártalak! De még jókor jöttél. A kis vendégek épp most mentek el. Még talán jut neked is egy kis jó meleg haboskávét.” Megnyalom a számat, s azt mondom: „Bizony, a fronton nem ettem haboskávét”. „Ne beszélj a front-ról, ülj most ide le, nyújtsd ki a lábad, úgy kényelmesen. Olyan fáradtnak látszol. Milyen jó, hogy ég a tűz a kályhában. Mindjárt hozom a forró kávét”. De nem megy el, csak néz rám azzal a hűséges, nagy, barna szomorú szemével,

s én elnyújtózom, oly kimondhatatlanul jó a tűz mellett, csak a feleségem szomorú tekintetét nem értem. Lehunyom a szemem, hogy ne lássam, de így is csak látom, sőt hallom, amint mondja: „Föl kell kelteni!” S nem tudom miért, elkezdi az arcomat dörzsölni.

Lassan fölnyitom a szemem, pedig olyan nehéz a szempillám, s oly jó, oly szép volna aludni. Egyszerre eltűnik a szemem elől minden, ami kedves, meg-hitt, otthoni volt.

Idegnek vannak körülöttem. Sötét van. Szörnyű a hideg. „Visszamegyek a jó meleg szobába” — gondolom, de mozdulni nem tudok. Valaki erős, durva kézzel az arcomat dörzsöli, aztán ketten szétfeszítik az állkapcsomat, valami csípős, erős italt öntenek a számba, égeti a torkom, krákognom kell tőle.

Gyors, pattogó szavakat hallok idegen nyelven, erős kezek megragadnak, leszedik rólam a ruhát, meztelenre vetkőztetnek, nekem esnek, erőlyesen dörzsölik hóval a lábam, a kezem, az egész testem. Aztán pokrócba csavarnak, valami meleg helyre visznek, vastag pokrócokat raknak rám, a számba megint belediktálnak valamit, erős, akár az előbb, de most mellékíze is van.

Még hallom valahonnét messziről a németül beszélő orosz tiszt hangját:

— Aludjon jól! Ne féljen semmit, meggyógyul!